

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Интеллектуал-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

№ 137
(18099)

2011 чылдың
ноябрь 29,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

Уран чүүл болгаш ада-чуртка ынакшыл

«КЫЗЫГААРЖЫ» 50 ХАРЛААН

илереткен. Ат-сураа алгып оорар коллективке Шолбан Валерьевич 100 муң рубльдин сертификатын тывыскан болгаш ам-даа хөй, чараш национал идик-хептен даарадып ап, салым-чаяны-биле көрүкчүлеринге бараан болурун күзээн. Ансамблдин башкарыкчы солизи, ыраажы Ирина Филипповага «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» атты тывыскан (чурукта). А ансамблдин удуртукчузу Максим Васильевти Тыва Республиканың Чазаның Даргазы хүндүлел бижик-биле шаңнаан.

50 харлаан оюн эрттирип турар ансамблге өөрүнчүг суй белектер, боодал чечектер-даа ол кезээ эмгежок болган. Орус культура төвүнүн коллективи «Кызыгааржыга» концерттин сцена хөлезини чокка көргүзөр эргени берип, өөрткен. Орус ырының «Раздолье» ансамбли коллегаларына ыры-шоору-биле аян туткан. Онза байдалдар яамызының төлээлери база белээн сөңнеп, ыры-шоорун бараалгаткан.

Ансамбль юбилейлиг чылында улуг концерт программасын белеткеп алган. Ону чүгле найысылал Кызылдың чурттакчыларына бараалгадыр эвес, а кожууннарда база аалдап чедер сорулгалыг.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

Эрткен пятницада Улусчу чогаадылга бажыңыга «Кызыгааржы» ансамблиниң 50 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг концерт болуп эрткен. Коллектив кызылчыларны бо-ла өөртү бээрин эки илир бис. Ылаңгыя Ада-чурт камгалакчызының үнүнде, Улуг Тиилелгениң Майның тозунда, кызыгааржылар хүнүнде — коллектив сценада. 50 чылдың дургузунда «Кызыгааржының» ат-сураа хөйге илдингир апарганы чугаажок. Коллектив көрүкчү-ерниң сонургалын чаалап алган, ынчангаш концерт санында көрүкчүлөр зал долу болур.

дан келген салым-чаянныг шериг оолдарывыс ынчаар бедии-биле камгалаан-дыр.

Салым-чаянныг «Кызыгааржыларга» 50 харлаанын таварыштыр байыр чедирип, сөс алгаш, ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оол коллективтин патриотчу кижизидилгеге кирип турар улуг үлүг-хуузу демдеглевисти, магаданчыг ыры-шоору, оюн-көргүзүү дээш өөрүп четтиргенин

0 харлап турар «Кызыгааржы» байыр чедирери-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол баштаан удуртулар концерт көрүп чедип хүндүлүг аалчылар болган. «Кызыгааржыларның» күштүг, аар ырыларын аалчылар часкаашкыннары-биле уткуп, турган. Орус улустун ырлары, ияның хөй национал чоннаң ырлары, танцылары, хөгжүм алары ол кезээ үр-ле чаңнаган.

О, шынап-ла, салым-чаянныг ансамбли. Олар «Кызыгааржы» чурттуң найысылалыга болуп эрткен делегей елиг «Кызыгаар ыры» деп урска киришкеш, 2-ги черни эш база катап бедик адын ткаан. Ол конкурс үезинде ол-евискээрлер, регионнар бол-чурттардан шериг хептерлиг-бүрү коллективтер сценага хүн улай үнүп турда, Тывадан «Кызыгааржы» тыва ырны онал хептерлиг ырлажырга, кчүлөр магадап ханмаан деп аан бис. Эр хейлер, бистиң Тывавыстың адын улуг Россияның аңгы-аңгы булуңнарын-

Вокально-инструментальный ансамбль
ПОГРАНИЧНИК

Медээлер

СПОРТТУҢ ШЫЛГАРАҢ- ГАЙЛАРЫНГА

Россияның Президенти Д. Медведев тыва спорттуң хоочуннарын Хүндүлел бижиктер болгаш медальдар-биле шаңнаан.

Россияның Президенти Д. Медведев «1980 чылда Москва хоорайга эрткен XXII Олимпий оюннарының 30 чылынга тураскаал» кылдыр спортту хөгжүдеринге база делегей чергелиг спортчу кады ажилдажылгага, амыдыралдың кадык овор-хевирин пропагандалаарына улуг үлүг-хуузу кирип чоруур Тыва Республиканың алдар-аттыг спортчулар Лориса Бюрбюевна Ооржакка, Чечен-оол Алексеевич Монгушка, Александр Хертекович Доржуга, Виктор Монгушевич Достайга, Елена Евгеньевна Достайга, Евгений Викторович Тутатчиковка Хүндүлел бижиктер болгаш медальдар-биле шаңнаар дугайында чарлыкка атты салган. Бо чоокку хүннерде Тыва Республиканың Чазаның ол бедик шаңналдарны байырлыг байдалга тыпсыр.

ДАЙЫН ХООЧУННАРЫНГА

Дайын хоочуннарын чурттаар орансава-биле хандыраарына федералдыг бюджеттен 11,8 млн. рубльди аңгылаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерин база мөчээн инвалидтерниң өг-бүлезиниң кежигүннерин, Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтерин болгаш хоочуннарын чурттаар орансава-биле хандыраар талазы-биле бүрүн эргелерни боттандыраарына федералдыг бюджеттен 2011 чылда субсидияны бээриниң дугайында немелде дугуржулганы РФ-тиң регионнар хөгжүлдээзиниң яамызы биле Тываның Чазаның Чарган. Немелде дугуржулга езугаар Россияның ол яамызы Тывага субвенция кылдыр 11794 муң рубльди шилчидер. Дугуржулгага Россия Федерациязының регионнар хөгжүлдээзиниң сайыдының оралакчызы Илья Пономарев, Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол атты салганнар.

Үе болгаш амыдырал

Чылыг сөстөр

МАЛЧЫН УГБАМ

Тываның чурумалдыг бир онзагай черлери Улаатай, Хөрлети ынаар хууда малын малдап чурттап чоруур малчын угбамның дугайында бижекседим. Ооң адын Зоя Очур-ооловна Куулар дээр.

Угбамны бичиизинде-ле эрес-шоаа, шимченгир, кежээ, чугаа-кыр дээр. Солчур суурга концерт, фестивальдарга кирип, ырлап, танчылап, шүлүктөп турда, ол дег талантилыг кижилер ховар. Бот-ты-вынгыр уран чүүл көрүлделеринге идепкейлиг киришкеш, алган шаңнал-макталы эңмежок.

Солчур суурнуң почта харыл-заазының салбырынга ажылдап тургаш, честей-биле таныжып, өг-бүлө тудуп, совхозтун хоюн малдап, малчыннай бергеннер. Төрзүн совхозунуң малындан чылдан чылче 90-дан 100 баш чедир чаш төлдү чидирг чокка камгалап ап, күрүнеге дужагаш, кожуунга мурнакчы малчыннарның санынче киргеннер. Совхозтун удуртулгазы угбамның күш-ажылчы чедишкенин-

нерин үнелеп, шаңнал-макталдарны тыпсып, республиканың малчыннар Наадымынга кирип эргени чаңгыс эвес удаа берген. Ам ол бодунуң байлак арга-дуржулгазын аныяк-өскенге дамчыдып берип чоруур хоочун болган. Алызындан мал-биле ажыл-ижин холбап чораан болгаш, угбам үениң кадыынга торулбайн, ажы-төлү-биле демнежи алган хууда малын малдап, уйнуктарын карактажып, оларны бут кырынга тургузу азыражыр дээш кызымак чурттап чоруун көргөш, аңаа чоргаарланып, быжыг кадыкшылды күззенимни солун арнын дамчыштыр йөрээдим.

Василий МОНГУШ.
Хандагайты суур.

АЖЫКТЫГ АРГАНЫ АЖЫГЛААР

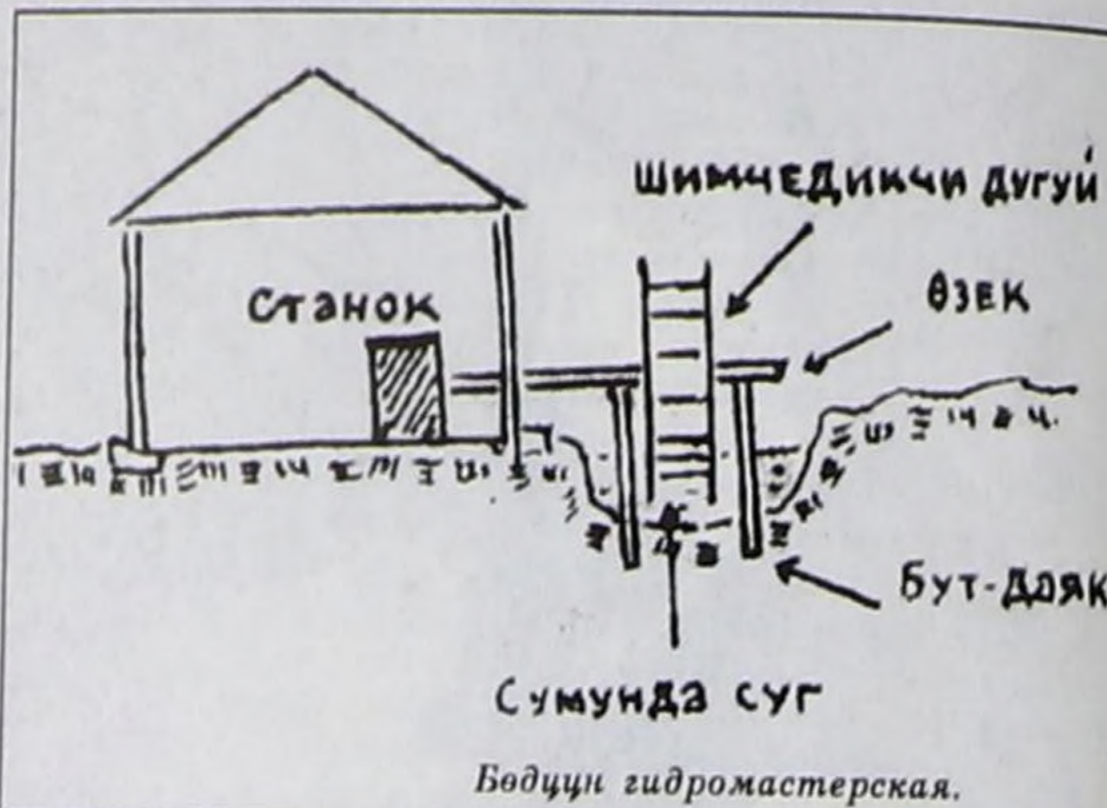
Шаанда аалга ажыл-ишти чүгле хол-биле кылып, аът, шарывыстың күжү-биле чүдүрүп, сөөртүп тургаш, бөдүүнү-биле амыдырап чораан бис.

Үе өскерлип сайзырааш, машина-техниканың, аңгы-аңгы механизмнерин күжү-биле аалдың, көдээниң амыдыралын дыка бедик чаада эккеп алган, хөгжүп чор бис. Ынчалза-даа танды-тайгада, электри шугуму четпес Тожу, Тере-Хөл, Мөңгүн-Тайга, Кара-Хөл дээн ышкаш ырак булуңнарда малчыннарывыс аалында ажылдарын хол-биле кылып хевээр. Аалдарже электри шугуму шөйүп чедирип деп чүве дораан бүдө бербес, аңаа база-ла эвээш эвес үе херек. Ол чырык аалдарга чедериниң бетинде көдээ ишчилеривис боттары бензин, солярканы ырактан садып, сөөртүп, «движок» ажылдадып турбайн, чанында чоогада, өзеннерде агып чыдар бичии дамырак, сумун суу-биле «шимчедикчи» кылып алырга, ол каража эвес, харын-даа орулгалыг механизм апаар. Ол арганы 1938-40 чылдарда электри чок үеде ажыглап турдувус. Ынчан Тывага 30 хире «суг дээрбеси» турган. Ол эдилелдерниң бирээзин мээң ачам кылышкаш, бистин кожууну чиг далган-биле хандырып, чинге-тарааны шаңнааш, кастыкты (кашаны) бүдүрүп турду.

Ону сактып келгеш, бо үеде кайы-бир сумуга, боттарының аалынга көдээ чон бичии мастерская кылып алгаш, ооң станоктарын сумун суунуң күжү-биле кылырын сүмелеп бижип турар ужурум ол. Аңаа дйт ыяш иривес боорга ажыглаар, 1 куб метр хире чуга манза, бир чудук херек. Оон-биле ыяш дугуй кылгаш, өззэнге диаметри 10-12см, узуну 3-4 метр

хоолайны ажыглаар. Ооң эжелеп турар шөлү 10м x 10м = 100м². Ол дугуйнуң доора калбак хемчээлин черде агып чыдар сугнуң хемчээли-биле кылып. Дугуй бүткен соонда, ээзи ишчи чүнү бүдүреринден хамааржыр станокту боду чогаадып болур.

Дамырак сугнуң күчүзү-биле

ажылдаар ол дугуй шимчедикчилиг станок-биле чүнү кылырын көрүптээлинер: ыяш чонар, чазаар станок; дүк дыдар, кидис өөр, алгы, хөмнү эптээр станок; суг сордурар шатунуң насос-биле суг узар; тараа ылгап арыглаар станок; дой-довурак хоюдар «бетономешалка»-биле хоюкташ, тууйбу кудар; машинаның динамозун кожуптарга чырыкты бериптер дээш кайы хире херектиг үүлени кылып бээр механизм чанынарда сумуннарда чаштына берген чыдар-дыр?

орулгалыг биче сайгарлыкчылар апарып болур арга бар-дыр.

Хоорай, суурларда электрили адырлар боттары орулга, капитал дээш чүткүүрү — дорт хүлээлге дир, а көдээде чон дужун бодап шимченип орагар, бичии-даа бол кол өзек бүдүрүлгө бо ышкашыл. Мону хөгжүткен, көдүргөн чагырыкчы езулуг ажыл-агыйы эш ол-дур. Үүлөнер бүдүнгүр-ле болзунам, көдээ ишчилерим!

Бады ООРЖАК.

Кызыл хоорай.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың «Таңдының лесничествозу» күрүнө албан чериниң тургустунганының 65 чылы-биле холбаштыр ооң ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Арга-арыг ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бичии-биле Элегестин участка лесничествозунун мастери Азия Мухамедовна Ажабакованы, Хову-Аксының участок лесничествозунун лесничиниң дузалакчызы Айдын Доржаевич Могедырны шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 2
№ 183

Тыва Республиканың Барыин-Хемчик кожунуң «Шекпээр суурнуң ниити билигниц ортумак школазы» муниципалдыг өөредилге албан чериниң тургустунганының 70 чылы-биле школаның башкыларын шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бичии-биле математика болгаш физика башкызы Рада Кертик-ооловна Күжүгетти, технология болгаш күш-культура башкызы Эрес-оол Сааяевич Сатты шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 3
№ 184

Россия биле Моолдун аразында дипломаттыг харылзааларның 90 чылы, Тыва Республикага Моолдун Чингине консул чериниң тургустунганының 10 чылы-биле холбаштыр база тыва болгаш моол чоннарның аразында кожа-хелбээ найыралды быжыглаарынга салышкыны дээш «Тиелелгениң 65 чылы» юбилейлиг тураскаал

демдек-биле Россия Федерациязының Кызыл хоорайда Моолдун чингине консулу Дашбалбар Базарсадты, Россия Федерациязының Кызыл хоорайда Моолдун консулу Тогтох Ганболдту, Моолда Чилиниң хүндүлүг консулу, Россия Федерациязының Кызыл хоорайга чингине консулу турган Дарь Пунцагты, Моолдун Күрүнениң саналга палатазының канцеляриязының начальниги, Россия Федерациязының Кызыл хоорайга чингине консулу турган Цаян Баатарны, Моолдун Даштыкы херектер яамызының чолаачызы, Россия Федерациязының Кызыл хоорайга Чингине консул чериниң ажылдакчызы турган Бадамханд Алтанхуягты, Россия Федерациязының Кызыл хоорайга Моолдун Чингине консул чериниң ажылдакчызы турган Даваа Цэцэгэни шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 3
№ 185

Тыва Республиканың Өвүр кожунуң «Чаа-Суурнуң ниити билигниц ортумак школазы» муниципалдыг өөредилге албан чериниң тургустунганының 70 чылы-биле школаның башкыларын шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бичии-биле тыва дыл болгаш литература башкызы Ольга Кара-ооловна Доспанны, күш-культура башкызы Дмитрий Владимирович Шарый-оолду шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 3
№ 186

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бичии-биле Б.Б. Дакааны шаңнаарының дугайында

Өөредилге адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бичии-биле Тыва Республиканың Эрзин кожунуң «Нарын суурнуң ниити билигниц ортумак школазы» муниципалдыг өөредилге албан чериниң директору Борбаанай Бораевна Дакааны шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 3
№ 187

«Тиелелгениң 65 чылы» юбилейлиг тураскаал демдек-биле шаңнаарының дугайында

Республикага корум-чурумну, хоойлудурумну быжыглаар херекке ачы-хавыязы база аныяк салгалдың шериг-патриоттук, интернационалчы болгаш күш-ажыл кижизилгезинге салышкыны дээш «Тиелелгениң 65 чылы» юбилейлиг тураскаал демдек-биле иштики херектер органның хоочуннары Олег Дагаевич Донгакты, Владимир Иванович Захаровту, Мergen Кызыл-оолович Кинсанны, Сергей Хураган-оолович Намажапты, Николай Лопсанович Ооржакты, Николай Сергеевич Прудниковту шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 11
№ 189

«Россияның Ажаалга банкызы» ААН-ниң тургустунганының 170 чылы-биле Чөөн-Сибирь банкызының Кызылда салбырының ажылдакчыларын шаңнаарының дугайында

Ажаалга банкызының системазынга ачы-хавыязы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдар-

лыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты операция чорудуу килдизиниң начальнигиниң оралакчызы Урана Тонаевна Хомушуга тыпсыр.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы болгаш чедишкени дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бичии-биле информация технологиялары килдизиниң улуг инженер Ирина Юрьевна Пирогованы, административтик секторнуң начальниги Валерий Чимит-Доржуевич Салчакты, улуг контролер-кассир Айланмаа Маар-ооловна Салчакты, корпоративтик бизнестин хөгжүлдезиниң талазы-биле бөлүктүн башкарыкчы инспектору Саяна Доржуевна Чангы-оолду шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың ноябрь 11
№ 190

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бичии-биле Ш.К. Бумбайжаны, А.К. Болат-оолду шаңнаарының дугайында

Күш-культурага болгаш спортка чедишкени дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Хүндүлел бичии-биле Тыва Республиканың Тес-Хем кожунуң «Самагалдай суурнуң ниити билигниц № 2 ортумак школазы» муниципалдыг өөредилге албан чериниң башкызы Шолбан Каадырович Бумбайжаны, Тыва Республиканың Тес-Хем кожунуң «Элзэ-дилерниң спорт школазы» муниципалдыг немелде өөредилге албан чериниң тренер башкызы Анай-оол Кежикович Болат-оолду шаңнаар.

Кызыл
2011 чылдың ноябрь 11
№ 191

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Коммунистерниң Тываның аныяктарына КЫЙГЫРЫ

ганнар. Күш-ажыл совет чылдарда улуг хүндүткелдиг турган. Чоннуң амыдыралы бедик деңгелдиг болуру-биле өөредилге, кадык камгалалы халас турган, ясли-садтарның телевири куду, пенсия четчир, бажыңнар болгаш транспорт өртээ кончук эвээш турган.

Совет Эвилели буступ дүжерже, Россияга капитализм катап эглип келирге, Тываның болгаш бүдүн чурттуң чонунуң ол чедишкенини чиккен болгаш чок кылдыган. Улуг бүдүрүлгелер, ооң иштинде тудуг болгаш транспорт бүдүрүлгелери, колхозтар болгаш совхозтар буураан, социал адыр багай орукче кирген. Өөредилге болгаш кадык камгалалы колдуунда телевириг болган, коммунал ачы-дуза, электроэнергия, бараан, аш-чем өртээ улгаткан. Тываның амгы амыдыралында колдадып турар чүве — ажил чоктар болгаш ядыларның көвүдээни, алкоголизм болгаш наркоманияның неперээни болгаш бай-шырак улустарның тывылганы бооп турар.

Мурнувуста Күрүне Думазынче болгаш РФ-тиң Президентизиниң соңгулдалары

Россия Федерациязының Коммунисттиг партиязы бо соңгулдаларже тода болгаш чиге программалыг чоруп орат: чоннуң шуптузунуң сонуггалында турар социалисттиг принциптер эрге-чагыргалыг болуру-биле экономиктиг болгаш социал, культура чаартылгаларын чорудуп, Ада-чуртту катап дүргени-биле сайзырадырынче угланган.

РФКП-ниң соңгулда бетинин

программазының чамдык чүүлдери:

Программаның кол өззүнде чаа экономиктиг политиканы кылыры болур. Ол дээрже бүдүрүлгениң чамдык адырларын болгаш казымал байлактарын күрүне холунга кириери — национализацияны чорудар. Көдээ ажил-агыйны сайзырадыры-биле федералдыг бюджеттен 10-15 хуу чарыгдалдарны кылыр. Бай улус хөй үндүрүгү, а яды улус үндүрүгү төлөвс. Күрүне нечашты камгалап, хоочуннарже болгаш инвалидтерже улуг сагышты салыр. Черлик капитализмниң эдеринчизи болур ажил чок чорукту узуткаар. Чон ажил-агыйлыг болгаш бедик шалыңыг болур.

Чаштар болгаш аныяктар күрүнениң улуг деткимчезин алыр.

Аныяктар талазы-биле бистиниң политикавыс мындыг. Бедик шынарлыг халас өөредилгеже ажил орук, аныяк специалист бүрүзүн ажил-биле хандыраы, аныяк өг-бүлелерни халас чурттаар бажыңнар-биле хандыраы болгаш өг-бүлени быжыглаары болур. Күрүне салым-чаянныг уругларны, аныяктарны эртемденнерни күзүлдиги-биле деткир.

Бистиниң кыйгырыявыс болза: «Кижини бүрүзүңе — шынарлыг өөредилгени!» Коммунисттиг партия совет эрге-чагырга үезинде чедип алганы — халас өөредилгени катап эгидер. Өөредилге чарыгдал федералдыг чарыгдалдың 10 хуузу болур.

Профтехучилищелер катап ажитынар, дээди өөредилге черлери, школаларны хагбас. Башкы кижиниң шалыңы бедик деңгелге турар. Студентилерниң стипендиязы улгайдыр.

Чоннуң кадыкшылы экижири.

Эң бедик шынарлыг эмнээш-кин-биле нарын кезинишкенин безин халас болур. Көдээ черлерге дүрген дуза чедирер программа ажилдай бээр. Эмчилер шалыңы чурттуң ортумака шалыңындан хөй болур. Бедик мергежилдиг эмчилер хөй шалыңныг улуска санадыр апаар. Чаа төрүттүнген чаштын дузаламчы акшазы 40-50 муң рубль чедер. Уруглар садтарының айтырын бүрүтү-биле шиттирлертер бис.

Россияны катап сайзырадырының кол оруу культураны бедидери болур.

Эрге-чагырганың ажилының кол үнелелин культура сайзыралындан тодарадыр. Кыска хуусаада «Культура дугайында» хоойлуну хүлээп алыр бис. Олче чарыгдалдар 3 катап өзер. Коммунисттиг партия Россияның шупту чоннарының культуразының хөгжүүрүн деткир. Эрткен салгалдарның маадырлыг чоруун куду көөр чорукту чок кылыр бис. Телевидение болгаш кино патриотизмни болгаш хамааты харыс-салганы, кижиниң сагыш-сеткилин көдүрер адыр болур. Чогадыкчы эвилелдер боттарының сайзыралын катап чедип алыр.

(РФКП-ниң соңгулда фондузундан телевириг үндезинге парлаан).

Россия Федерациязының Коммунисттиг партиязы бистиниң чуртувуста найыралчы байдалды тургузар күрүне политиказын тургузар.

РФКП политиктиг системаны демократтыг орукче киригеш, ооң салдарын улгаттырар: чон референдум эрттирер эргелиг болур; Федерация Чөвүлелиниң кежигүннери, хоорайларның болгаш кожуннарның улус судьяларын чон соңгуур; аазаан аксы-сөзүн күүсетпээн депутаттарны катап кыйгыртыр; удуртулга системазын өскертир; коррупция-биле кам-хайыра чок демиселди чорудар; хээли берикчилериниң болгаш коррупционерлерниң эт-сөвин хавыраар; эрге-чагырга удуртукчуларының ажилын хөй-ниити хынаар апаар.

Хүндүлүг өңүктөр!

Силерни РФКП-ниң соңгулда бетиниң программазының кол өззү-биле таныштырдымыс. Ында аныяктарга хамаарылгалыг шиттирлээр оруктарны айтыркан. Ону боттандыраарда, силерниң идепкейлиг киржилгелер соңгулдаларга херек.

Силерни РФКП дээш соңгуурунарны кыйгырдымыс. Ооң программазында аныяктарның аас-кежиктиг амыдыралы дээш оларның сонуггалы болгаш күзүлдиги боттандыраы-биле күрүнениң эргежок чугула сорулгалары тургустунган.

Бюлетьенде 4 дугаарлыг РФКП дээш бадылаңар!

ЧАШКЫ ШААВЫС САЙЗАНААНДА...

«Россияның эң эки уруглар сады-2011» деп атка төлөптиг болган

Кызылдың №11 школа назыны четпээн уругларның өөредилге албан чери тургустунгандан эр 35 чыл болган оюн ноябрь 25-те демдеглер эрттирер. Ол уруглар садындан школаже дыка хөй ичин чаштар үдеттирген.

аа Тывада ат-сураа билдин-шкылар ажилдап, уругларга мергежилин харам чокка

өргүп, оларның төлөптиг биргиклассчылар болуп хевирлеттинеринге улуг үлүг-хуузу чеди-

рип чораан. Ол дээрже Өөредилге яамызынга үр чылдарда методист башкы бооп ажилдап турган Нелля Александровна Ежова, 1976 чылдан эгелеп ажилдаан баштайгы эргелекчизи Людмила Петровна Зотолочная, Любовь Дмитриевна Гутникова, Лидия Ивановна Апина, Зоя Маадыровна Маады-дыр.

Уруглар сады 1995 чылдан эгелеп «Ниити өөредилгениң хүндүлүг ажилдакчызы» аттың эдилекчизи Эльвира Комбуевна Ооржактын удуртулгазы-биле ажилдап турар. 1998 чылда республиканың өөредилге талазы-биле шенелде төвү апарган. Ооң башкылары школа назыны четпээн уругларны өөредип-кижизидеринге хамаарышкан янзы-бүрү программаларны болгаш методиктиг сүмелерни тыва дылда үндүрүп турар.

Амгы үеде коллективте Жанна Георгиевна Миронова, Надежда Оолаковна Ооржак, Маргарита Кыстаевна Сат, Ирина Александровна Котельникова, Оюмаа Яковлевна Тюлюш, Александра Пичиооловна Чооду дээш, оон-даа өске арга-дуржулгалыг башкылар ажилдап чоруур.

Төптүн өөредилгиг семинарларының кол угланышкынын Национал өөредилгени сайзырадыр институт чорудуп турар. Эртемшинчилел талазы-биле ажилды педагогика эртемнериниң кандидаты Наталья Чоодуевна Дамба, а төптү РСФСР-ниң улус өөредилгезиниң тергенини башкы Лидия Санчаевна Саая удуртуп, чыл санында ийи удаа өөредилге

семинарларын эрттирер турар.

Уруглар сады Россия, республика чергелиг мөөрейлерге киришкеш, шаңнал-макталдыг черлерни үргүлчү ап келген. Юбилейлиг чылда база хөй чедишкенини чедип алган: Бүгү-россияның школа назыны четпээн уругларның өөредилге черлериниң аразында Сочи хоорайга болган мөөрейге киришкеш, «Россияның эң эки уруглар сады-2011» деп атка төлөптиг болган. Кызыл хоорайның мэри В. Ховалыгның чарлааны мөөрейинге киришкеш, «Эң эки школа назыны четпээн өөредилге албан чери» деп атты база чүс муң рубльди алган, Новосибирск хоорайга болуп эрткен «Уруглар болгаш делегей» деп мөөрейге лау-

реат атка төлөптин көргүскен. Уруглар садының эргелекчизи Эльвира Комбуевна Ооржак «Эң эки удуртукчу» деп атты, чээрби муң рубльди шаңгалын алган. Кижизидикчи башкылары Жанна Георгиевна Миронова биле Нана Михайловна Семенова Москва хоорайга болуп эрткен Россия чергелиг «Кижизидикчи башкы — бедик хүлээлге-2011» деп мөөрейге киришкеш база лауреат аттарны чедип алган.

Ук уруглар садының коллективиниң ажил-ижи улам сайзыразын, ажи-төлү ам-даа өзүп-көвүдесин деп күзеп каалы.

Айдыккоо ОНДАР.

Чуруктарны уруглар садының архивинден алган.

Уруглар садының ойнаар шөлүнде.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

«Чүдүүр-чүдүвезиниң хостуунуң болгаш шажын организацияларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

1 чүүл

1995 чылдың апрель 1-де № 253 «Чүдүүр-чүдүвезиниң хостуунуң болгаш шажын организацияларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 1995 чылдың май 23-те; 2001 чылдың май 8-те; 2004 чылдың апрель 13-те; 2005 чылдың июль 5-те; 2008 чылдың август 21-де, декабрь 31-де; 2009 чылдың апрель 9-та, август 6-да; Тыва Республиканың Хоойлузунга дугайында чыыны, 2001 чыл, № 2, 177 чүүл; «Шын», 2004 чылдың апрель 14-те; 2005 чылдың июнь 30-де; 2008 чылдың сентябрь 4-те, декабрь 30-де; 2009 чылдың апрель 14-те, август 11-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 4-кү чүүлде:

а) 1-ги кезээнде «хоойлу-биле доктааткан харысалганы» деп сөстөрни «Россия Федерациязының хоойлу-биле доктааткан харысалганы» деп сөстөрни ал каалтар;

б) 4-кү кезектин үшкү абзазында «болгаш атеисчи» деп сөстөрни ал каалтар;

2) 5-ки чүүлдүн 2-ги кезээн күжүн

чидирген деп санаар;

3) 7-ги чүүлдүн 2-ги кезээнде:

а) «, болгаш ада-иелерниң азы бүртүкчү деп алган уставтыг шажын организацияларының акша-хөреңгизинден боттандырат» деп сөстөрни ал каалтар;

б) дараазында уткалыг ийги абзацы немээр:

«Шажын каттыжышкыннарынче биче назылыгларны хаара тудары, а ол ышкаш биче назылыг кижилерни оларның күзөлсоруунга чөрүштүр болгаш оларның ада-иелериниң азы оларны солуп турар кижилериниң чөпшээрели чокка шажынга өөредир хоруглуг.»;

4) 8-ки чүүлдү күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эртерге, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 903 ДХ-1

«Күш-ажыл хоойлу-биле доктааткан харысалганы» деп сөстөрни «Россия Федерациязының хоойлу-биле доктааткан харысалганы» деп сөстөр-биле солур;

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

1 чүүл

2011 чылдың апрель 4-те № 519 ДХ-1 «Күш-ажыл хоойлу-биле доктааткан харысалганы» деп сөстөрни «Россия Федерациязының хоойлу-биле доктааткан харысалганы» деп сөстөр-биле солур;

1) 7-ги чүүлдүн 1-ги кезээнин бирги абза-зында «болгаш Тыва Республикада Күш-ажылдың күрүнө инспекциязы-биле дугур-жур» деп сөстөрни «күүсекчи эрге-чагырга органының удуртукчузу-биле» деп сөстөр-биле солур;

2) 10-гу чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиер:

«10 чүүл. Хыналда чорутканының түннелдерин долдурары

1. Хыналда чорутканының түннелдеринге хамаарыштыр күүсекчи эрге-чагырга органының албан-дужаалдыг кижизи (албан-дужаалдыг кижилери) ийи экземплярга хыналда актызын тургузар. Хыналда актызынга айтыр чүүлдер:

1) хыналда актызын тургускан ай, хүнүн, үезин болгаш черин;

2) хыналда чоруткан күүсекчи эрге-чагырга органының адын;

3) күүсекчи эрге-чагырга органының хыналда чорударына үндезилээн айтышкы-нын (дужаалының) ай, хүнүн болгаш дугаарын;

4) хыналда чоруткан күүсекчи эрге-чагырга органының албан-дужаалдыг кижизинин (албан-дужаалдыг кижилериниң) фамилиязын, адын, адазының адын болгаш албан-дужаалын;

5) хыналда чорудар организацияның адын, ооң удуртукчузу азы ону төлээп турар албан-дужаалдыг кижиниң фамилия-зын, адын, адазының адын болгаш албан-дужаалын;

6) хыналда чорутканының ай, хүнүн, үезин, үргүлчүлелдин болгаш черин;

7) хыналда чорутканының түннелдериниң дугайында медээлерни, ооң иштинде ыяла негелделерниң илереттинген хажы-дышкыннарын дугайында, оларның утказының дугайында болгаш эргезинде турар организацияның айыттыг хажы-дышкыннары болдурган албан-дужаал-

дыг кижилериниң дугайында медээлерни;

8) эргезинде турар организацияның удуртукчузу азы ону төлээп турар албан-дужаалдыг кижизиниң хыналда актызы-биле танышканының азы таныжарындан ойталаанының дугайында медээни, а ол ышкаш чоруттунган хыналда дугайында бижилгени хыналда учедунун журналыга киригениниң дугайында, чок болза эргезинде турар организацияда айыткан жур-налдың чогу-биле холбаштыр ындыг бижил-ге кириери аргажок болдунмаанының дугайында медээни;

9) хыналда чоруткан албан-дужаалдыг кижиниң азы албан-дужаалдыг кижилерниң холунун үжүүн;

10) илереттинген хажыдышкын бүрүзүн чайладырының хуусаазының дугайында медээни айтыр.

2. Хыналда актызынга хыналда түннел-дери-биле азы оларның хоолгалары-биле холбашкан бар турган материалдарны кожар.

3. Хыналда актызын, ону доосканының соонда дораан ийи экземплярлыг кылдыр долдурар, ооң бирээзин капсырылгаларың хоолгалары-биле кады эргезинде турар организацияның удуртукчузу азы ону төлээп турар албан-дужаалдыг кижиге, хыналда актызы-биле танышканының дугайында адын салдыргаш, бээр. Эргезин-де турар организацияның удуртукчузу азы ону төлээп турар албан-дужаалдыг кижиге чок болган таварылгада, а ол ышкаш хыналда актызы-биле танышканының дугайында адын салырындан олар ойталаан таварылгада, ол актыны тудусканының дугайында дыңнадышкынныг кылдыр чагыг езуугаар почта дамчыштыр чорудар, ону күүсекчи эрге-чагырга органының херектер эмгелелинде шыгжаттынып чыдар хыналда актызының экземплярна кожар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эртерге, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 906 ДХ-1

«Тыва Республикада соңгулда комиссияларының системазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилге кириер дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

1 чүүл

2003 чылдың июль 9-та № 355 УХ-1 «Тыва Республикада соңгулда комиссияларының системазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2003 чылдың июль 11-де; 2004 чылдың декабрь 7-де; 2006 чылдың август 3-те; 2007 чылдың июнь 28-те; 2010 чылдың январь 19-та; 2011 чылдың апрель 5-те; «Шын», 2003 чылдың июль 11-де; 2006 чылдың июль 27-де; 2010 чылдың январь 19-та; 2011 чылдың апрель 2-де) 26-гы чүүлүнүн

17-ги пунктузунга, оон «прокуратураның чанында» деп сөстөрни ал каары-биле өскерилгени кириер.

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эртерге, күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 909 ДХ-1

«Тыва Республиканың Конституция судунун база Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

1 чүүл

2010 чылдың декабрь 20-де № 235 ДХ-1 «Тыва Республиканың Конституция судунун болгаш Тыва Республикада эптештирилге судьяларының ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлу-зунга («Шын», 2010 чылдың декабрь 28-те; «Тувинская правда», 2011 чылдың январь 26-да) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2-ги чүүлдүн 3-кү кезээнге «(моон ыңай — Россия Федерациязында судтар ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраарының дугайында» Феде-ралдыг хоойлу дээр» деп сөстөрни немээр;

2) 3-кү чүүлде «2008 чылдың декабрь 22-де № 262-ФХ» деп сөстөрни ал каалтар;

3) 5-ки чүүлдүн 1-ги кезээнде ««2008 чылдың декабрь 22-де № 262-ФХ» деп сөстөрни ал каалтар;

4) 6-гы чүүлде:

а) адында «Интернет четкизинде» деп сөстөрни «Интернет» четкизи» деп сөстөр-биле солур;

б) 1-ги кезээнде ««Интернет четкизи» деп сөстөрни «Интернет» четкизи» деп сөстөр-биле солур;

в) 3-кү кезээн дараазында эдилге-биле бижиер:

«3. Тыва Республиканың Конституция судунун албан езузунун сайтызынга медээни Россия Федерациязының күрүнө дылынга кириер.»;

г) дараазында уткалыг 31 кезекти немээр:

«31. Тыва Республикада эптештирилге судьяларының чаңгыс аай медээ делгемин

тургузарына хамаарыштыр хемчеглерни Суд департаментизи болгаш Суд департа-ментизиниң органнары боттандырат.»;

д) 4-кү кезээн дараазында эдилге-биле бижиер:

«4. Тыва Республикада эптештирилге судьяларының албан-езузу-биле сайтызын ажил-чорудулгазының технология, программныг болгаш лингвистика херексел-деринге негелделерин «Россия Федерация-зында судтар ажил-чорудулгазының дугайында медээже кирерин хандыраарының дугайында» Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр Суд департаментизи тургузар. А Тыва Республиканың Конституция суду, оон ажил-чорудулгазын хандыраарына үндүрүп турар бюджет акша-хөреңгилеринден барымдаалап тургузар.»;

5) 7-ги чүүлде:

а) 1-ги кезээнде «2008 чылдың декабрь 22-де № 262-ФХ» деп сөстөрни ал каалтар;

б) 2-ги кезээнде «Интернет четкизинде» деп сөстөрни «Интернет» четкизинде» деп сөстөр-биле солур;

в) 4-кү чүүлде «2008 чылдың декабрь 22-де № 262-ФХ» деп сөстөрни ал каалтар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 912 ДХ-1

«Тыва Республиканың республика бюджетинче, Тыва Республиканың тус чер бюджеттеринче кири санаар ужурулгускай үндүрүглер чурумнары-биле көрдүнген федералдыг үндүрүглерден, регионалдыг үндүрүглерден болгаш үндүрүглерден тыртар нормативтер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

1 чүүл

2008 чылдың декабрь 5-те № 1093 УХ-11 «Тыва Республиканың республика бюджетинче, Тыва Республиканың тус чер бюджеттеринче кири санаар ужурулгускай үндүрүглер чурумнары-биле көрдүнген федералдыг үндүрүглерден, регионалдыг үндүрүглерден болгаш үндүрүглерден тыртар нормативтер дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2008 чылдың декабрь 6-да; 2010 чылдың ноябрь 13-те; 2011 чылдың апрель 12-де; «Шын», 2008 чылдың декабрь 16-да; 2010 чылдың ноябрь 13-те; 2011 чылдың апрель 9-та) 1 чүүлүнге дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1-ги кезээнге:

а) 1-ги пунктуу күжүн чидирген деп санаар;

б) 5-ки пунктуу күжүн чидирген деп санаар;

в) 51 пунктуу күжүн чидирген деп санаар;

2) 2-ги кезээнге:

а) 1-ги пунктуу күжүн чидирген деп санаар;

б) 5-ки пунктта «10» деп саннарны «30» деп саннар-биле солур;

в) 51 пунктта «10» деп саннарны «30» деп саннар-биле солур.

2 чүүл

Бо Хоойлу 2012 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 915 ДХ-1

«Административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкннеринин дугайында Тыва Республиканың кодекизи» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

10 чылдың декабрь 30-де № 905 УХ-II административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкннеринин дугайында Тыва Республиканың Хоойлу-«Шын», 2009 чылдың январь 22-де, 2013-те, ноябрь 12-де; 2010 чылдың май 13-те, июнь 21-де, 2009 чылдың 30-де, август 6-да, ноябрь 17-де; 2010 чылдың май 6-да; 2011 чылдың январь 13-те, 21-де, июль 14-те) дараазында өскерилгелер кириер:

12.10 чүүлдү күжүн чидирген деп
14.3 чүүлдүн 1-ги пунктузунда «12.10» саннарны «12.9» деп саннар-биле
14.5 чүүлдүн 2-ги кезээнин 1-пункту-12.10» деп саннарны ап кааптар, «бо

кодекстин» деп сөстөрүн соонга «, күрүненин контроль (хайгаарал) органының албан-дужаалдыг кижизинин хоойлу езугаар ажил-чорудулгазынга шалтыктааны дээш административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкннеринин дугайында Россия Федерациязының кодекизинин 19.4.1 чүүлү-биле көрдүнген административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкннеринин дугайында» деп сөстөрүн немээр.

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болуп кириер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 918 ДХ-1

«Тыва Республиканың күрүнө өнчүзүнүн объектилерин муниципалдыг өнчүже болгаш муниципалдыг өнчүнүн объектилерин Тыва Республиканың күрүнө өнчүзүнче шилчидер чурумунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 13 чүүлүгө өскерилге кириер дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

10 чылдың февраль 9-та № 429 «Тыва Республиканың күрүнө өнчүзүнүн объекти-муниципалдыг өнчүже болгаш муниципалдыг өнчүнүн объектилерин Тыва Республиканың күрүнө өнчүзүнче шилчидер чурумунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлу-аларының чыындызы, 2001 чыл, № 2, «Тувинская правда», 2004 чылдың 21-де; 2009 чылдың январь 21-де; «Шын», 2010 чылдың январь 19-та) 13 чүүлүнүн 2-ги де «Улуг-Хуралдың Хоойлужулга

палатазының» деп сөстөрүн «Чазактын» деп сөс-биле солуп, өскерилгени кириер.

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болуп кириер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 921 ДХ-1

2012 чылда Тыва Республикага пенсионернин амыдыраарының эң кудуку хемчээлинин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

2 чылда Тыва Республикага пенсионернин амыдыраарының эң кудуку хем-5406 рубль хемчээлге доктаадыр.

лаан хүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болуп.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 933 ДХ-1

«Муниципалдыг албан дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

10 чылдың январь 12-де № 389 «Муниципалдыг албан дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2004 чылдың март 29-та; 2003 чылдың июль 20-та; 2004 чылдың июнь 16-да; 2005 чылдың июль 4-те, декабрь 30-де; 2007 чылдың июль 17-де; 2008 чылдың август 21-де, сентябрь 4-те; 2009 чылдың май 20-де; 2010 чылдың февраль 4-те, декабрь 30-де; 2011 чылдың июль 14-те; «Шын», 2001 чылдың март 2008 чылдың сентябрь 4-те, декабрь 2009 чылдың июнь 2-де; 2010 чылдың июль 19-та; 2011 чылдың январь 13-те; июль дараазында өскерилгелер кириер: 7-ги чүүлдү дараазында эдилге-биле кириер:

1. Муниципалдыг албанның кол-кол принциптери

Россия Федерациязының күрүнө билер хамаатыларының муниципалбанга ажилдаарының дең эргелии ону эртери-биле эр-кызындан, аңаа өңүндөн, азы-сөөгүндөн, ада-турундан, эт-хөреңги болгаш эрге-талазы-биле деңнелинден, чурттал черинден, чүүлүгеге үзел-бодалга

хамаарылгазындан, хөй-ниити каттыжышкыннарынга бактаал турарындан, а ол ышкаш муниципалдыг албан-хаакчыларның профессионал болгаш албан чорудар арга-шинэ-биле холбашпайн турар өске-даа байдалдардан хамаарылга чокка дең байдалдары;

3) муниципалдыг албан-хаакчыларның профессионал бедик деңнелди болгаш компетенциялыг болуру (ажылга бот-башкарнып билири);

4) муниципалдыг албанның доктаамал быжыг-туруштуг болуру;

5) муниципалдыг албан-хаакчыларның ажил-чорудулгазының дугайында медээлерни билип алырынга кандыг-даа шаптаараазын чок болуру;

6) хөй-ниити каттыжышкыннары-биле болгаш хамаатылар-биле кады ажилда-жылга;

7) муниципалдыг албанга кол негелделериниң чаңгыс аай болуру, а ол ышкаш муниципалдыг албанны эртип тура, тус чериниң төөгү талазы-биле болгаш оон өске-даа езу-чаңчылдарын өөренип көөрү;

8) муниципалдыг албан-хаакчыларның хоойлу-дүрүм талазы-биле болгаш социал камгалалдыг болуру;

9) муниципалдыг албан-хаакчыларның бодунун албан-дужаалыга хамааржыр хүлээлгелерин күүсептээни азы чогулмачыг кылдыр күүсептээни дээш харысалгалыг болуру;

10) муниципалдыг албанның партиядан дашкаар болуру;»;

2) 14-чүүлге дараазында уткалыг 2-ги пунктуу немээр:

«2. Хамаатыны муниципалдыг албанның албан-дужаалын ээлеп ажилдаары-биле доктааткан эң-не улуг назын 65 хар четкен соонда, ону муниципалдыг албанче хүлээ-вес;»;

3) 15-ки чүүлдүн 1-ги пунктузунун адаанда 10-гу пунктуга «, а ол ышкаш, бир эвес оон албан-дужаалыга хамааржыр хүлээлгелеринде айыттыгган организациялар болгаш каттыжышкыннар-биле кады ажилдажылга чорудары көрдүнүп турар болза, политиктиг партияларның, өске-даа хөй-ниити каттыжышкыннарының болгаш чүүлге каттыжышкыннарының» деп сөстөрүн немээр;

4) 18-ки чүүлде:

а) адын дараазында эдилге-биле бижиер:

«18 чүүл. Муниципалдыг албан-хаакчының корум-чурум үрэни дээш харысалгазы;»;

б) дараазында уткалыг 1-пунктуу

Тыва Республиканың чамдык хоойлужулга актыларын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың октябрь 26-да хүлээп алган

1 чүүл

Дараазында хоойлуларны күжүн чидирген деп санаар:

1) 1994 чылдың декабрь 27-де № 202 «Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга немелделер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 1995 чылдың январь 5-те);

2) 1995 чылдың октябрь 20-де № 393 «Тыва Республиканың Төп сонгулда комиссиязының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 1995 чылдың октябрь 26-да);

3) 1996 чылдың май 17-де № 563 «Тыва Республиканың Өөредилге яамызының өскүс уругларның болгаш ада-иезинин хайгааралы чок арткан уругларның, инвалид уругларның болгаш сайзыралында бергерлиг уругларның тускайыттыгган өөредилге албан черлерин автотранспорт херекселдерин садып алганының үндүрүүн төлээринден хостаарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун (Тыва Республиканың Хоойлужулгаларының чыындызы, 2001 чыл, № 2, 57 чүүл);

4) 1997 чылдың июль 4-те № 847 «Тыва Республиканың бараан чээлинин талазы-биле федералдыг бюджетке өрезин облигацияже эде долдурарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 1998 чылдың январь 10-да);

5) 1997 чылдың декабрь 19-та № 953 «1996 чылдың ноябрь 23-те № 650 «Тыва Республикага биче сайгарлыкчы чорук субъектилеринге үндүрүг ооналдазының, учеттун болгаш отчеттуунун бөдүүнчүткен системазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 1998 чылдың январь 10-да);

6) 1999 чылдың июль 5-те № 287 «Тыва Республикага биче сайгарлыкчы чорук субъектилеринге үндүрүг ооналдазының, учеттун болгаш отчеттуунун бөдүүнчүткен системазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 1999 чылдың июль 15-те);

7) 1999 чылдың ноябрь 1-де № 385 «Тыва Республиканың референдумунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 1999 чылдың ноябрь 23-те);

8) 2000 чылдың июнь 3-те № 483 «1996 чылдың ноябрь 23-те № 650 «Тыва Республикага биче сайгарлыкчы чорук субъектилеринге үндүрүг ооналдазының, учеттун болгаш отчеттуунун бөдүүнчүткен системазының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун, 1997 чылдың декабрь 19-та № 953, 1999 чылдың июнь 22-де № 287 дугаар өскерилгелери-биле, («Тувинская правда», 2000 чылдың июнь 8-те; Тыва Республиканың Хоойлужулгаларының чыындызы, 2001 чыл, № 2, 94 чүүл);

9) 2000 чылдың декабрь 7-де № 797 «Тыва Республиканың референдумунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская

немээр:

«1. Муниципалдыг албан-хаакчы корум-чурум үрээш болза, ону түр када (ынчалза-даа бир ай хуусаадан хөй эвес үеде) албан-дужаалыга хамааржыр хүлээлгелерин күүседириден, акша-шалынын арттыр-бышаан, чурумга таарышпас чүүлдү кылганы дээш харысалга дугайында айтырыгны шийтпирлээринге чедир ону хостап болур. Муниципалдыг албан-хаакчыны албан-дужаалыга хамааржыр хүлээлгелерин күүседириден хостаарын бо таварылгада муниципалдыг хоойлу-дүрүм актызы-биле болдурар.»

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болуп.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 939 ДХ-1

правда», 2000 чылдың декабрь 19-та);

10) 2001 чылдың апрель 25-те № 1017 «Тус черниң Төлээлекчилер хуралдарының депутаттарының сонгулдаарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер болгаш немелделер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 2001 чылдың май 8-те; Тыва Республиканың Хоойлужулгаларының чыындызы, 2001 чыл, № 2, 211 чүүл);

11) 2001 чылдың апрель 25-те № 1019 «Хамаатыларның дилег-бижиктерин сайгарып көөрүнүн чурумунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун (Тыва Республиканың Хоойлужулгаларының чыындызы, 2001 чыл, № 2, 212 чүүл; «Тувинская правда», 2001 чылдың май 8-те);

12) 2001 чылдың июль 9-та № 1147 «Тыва Республиканың керээлеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 2001 чылдың июль 17-де);

13) 2001 чылдың ноябрь 9-та № 1215 «Тыва Республиканың керээлеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 2001 чылдың ноябрь 29-та);

14) 2002 чылдың май 28-те № 1397 «1999 чылдың апрель 14-те № 182 «Суг объектилеринин ажылгалы дээш телевизор дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер болгаш немелделер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 2002 чылдың июнь 4-те);

15) 2003 чылдың январь 4-те № 130 УХ-1 «Тыва Республиканың Чазааның Даргазының сонгулдаарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 2003 чылдың январь 16-да);

16) 2003 чылдың июль 10-да № 370 УХ-1 «Тус черниң Төлээлекчилер хуралының депутаттарының эрге-байдалының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 2003 чылдың июль 26-да, «Шын», 2003 чылдың октябрь 23-те);

17) 2004 чылдың февраль 17-де № 558 УХ-1 «Хамаатыларның дилег-бижиктерин сайгарып көөрүнүн чурумунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер болгаш немелделер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Шын», 2004 чылдың февраль 27-де);

18) 2005 чылдың декабрь 30-де № 1589 УХ-1 «Хамаатыларның дилег-бижиктерин сайгарып көөрүнүн чурумунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун («Тувинская правда», 2005 чылдың декабрь 30-де);

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болуп кириер.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 11

№ 943 ДХ-1

«2011 чылда болгаш 2012 база 2013 чылдарның планныг үезинде Ыяап-ла медицина камгаладылганының Тыва республика фондузунун бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кииреринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2011 чылдың ноябрь 3-те хчлээп алган

1 чүүл

2010 чылдың декабрь 7-де № 161 ДХ-1 «2011 чылда болгаш 2012 база 2013 чылдарның планныг үезинде Ыяап-ла медицина камгаладылганының Тыва республика фондузунун бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Шын», 2010 чылдың декабрь 14-те; 2011 чылдың июнь 28-те; «Тувинская правда», 2010 чылдың декабрь 21-де; 2011 чылдың июнь 30-де) дараазында өскерилгелерни киирер:

1) 1-ги чүүлдүн 1-ги кезээнде:

- а) 1-ги пунктуда «2 030 119,2» деп саннарны «2 672 892,1» деп саннар-биле, «319 381» деп саннарны «957 575,7» деп саннар-биле солуур;
б) 2-ги пунктуда «2 035 269,5» деп саннарны «2 678 042,4» деп саннар-биле солуур;
2) 5-ки чүүлдүн 4-кү кезээнде «2500» деп саннарны «2850» деп саннар-биле солуур;
3) 3-кү капсырылганы дараазында эдилге-биле бижиир:

«2011 чылда болгаш 2012 база 2013 чылдарның планныг үезинде Ыяап-ла медицина камгаладылганының Тыва республика фондузунун бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга 3-кү капсырылга»

2011 чылда болгаш 2012 база 2013 чылдарның планныг үезинде Ыяап-ла медицина камгаладылганының Тыва республика фондузунун бюджеттеринин акшаландырышкыннарының ХУВААЛДАЗЫ

Чарыгдалдарның ады	Россия Федерациязының бюджет бөлүктээшкенин кодтары					Түнү (мун рубль-биле)		
	Мин *	РЗ **	ПР ***	ЦСР ****	ВР *****	2011 чыл	2012 чыл	2013 чыл
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Өске ниити күрүнө айтырыглары	395	01	13			34 752,0	34 752,0	34 752,0
Доктааттыг хууль-биле удуртулга болгаш башкарылга	395	01	13	00100 00		34 752,0	34 752,0	34 752,0
Күрүнениң бюджеттен дашкаар фондуларын башкаар органнарның аппараттары	395	01	13	00155 00		34 752,0	34 752,0	34 752,0
Күрүнениң бюджеттен дашкаар фондуларын башкаар органнар	395	01	13	00155 00	270	34 752,0	34 752,0	34 752,0
Кадык камгалалы	395	09	00			2165 108,6	1725152,8	1722515,7
Амбулаторлуг дуза	395	09	02			106 190,0	99 572,0	
Социал дуза	395	09	02	505 00 00		7 060,9		
Стационар албан черлеринде турар өскүс уругларның болгаш берге амыдырал байдалдарында турар уругларның диспансеризациязын эрттирери	395	09	02	505 21 00		5 202,3		
Социал төлевирлер	395	09	02	505 21 00	005	5 202,3		
Ажылдап турар хамаатыларның немелде диспансеризациязын эрттирери	395	09	02	505 24 00		1 858,6		
Социал төлевирлер	395	09	02	505 24 00	005	1 858,6		
Участоктарның терапевт эмчилеринин, участоктарның педиатр эмчилеринин, ниити практика эмчилеринин (өг-бүлө эмчилеринин), участоктарның терапевт эмчилеринин, участоктарның педиатр эмчилеринин, участок эмчи сестраларының, ниити практика эмчилеринин (өг-бүлө эмчилеринин) участок эмчи сестраларының чедирип турары немелде эмчи дузазын көргүзеринин саң-хөө хандырылганы	395	09	02	520 21 00		99 130,0	99 572,0	
Социал төлевирлер	395	09	02	520 21 00	005	99 130,0	99 572,0	
Кадык камгалалының талазы-биле өске-даа айтырыглар	395	09	09			1905972,7	1625580,8	1722515,7
1991 чылдың июнь 28-те № 1499-1 «Россия Федерациязында хамаатыларның медицина камгаладылганының дугайында» Россия Федерациязының Хоойлузу	395	09	09	505 17 00		1905972,7	1625580,8	1722515,7
Ыяап-ла медицина камгаладылганының баазалыг программазының иштинге	395	09	09	505 17 02		1905972,7	1625580,8	1722515,7
Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр программазын күүседир	395	09	09	505 17 02	005	1905972,7	1625580,8	1722515,7
Социал төлевирлер	395	09	09	505 17 02	005	1905972,7	1625580,8	1722515,7
Медицина дузазының стандарттарын непередир, амбулаторлуг медицина дузазының чедингир болурун бедидер кезээнге Россия Федерациязының субъектилеринин кадык камгалалын чаартыр программаны боттандыраары	395	09	09	096 03 00	013	152 945,0		
Медицина албан черлеринин материал-техниктиг баазаны быжыглаар кезээнге Россия Федерациязының субъектилеринин кадык камгалалын чаартыр программаны боттандыраары	395	14	03	096 01 00	013	478 181,8		
Шупту чарыгдалдар						2 678 042,4	1759904,8	1757267,7

* - БМК-ның девискээр фондузунун бюджетинин чарыгдалдарының ведомство бөлүктээшкенин кодту;

** - Россия Федерациязының бюджеттеринин чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкенин кезектеринин болгаш иштиги кезектеринин ады;

**** - Россия Федерациязының бюджеттеринин чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкенин тускай сорулгалыг чүүлдеринин ады;

***** - Россия Федерациязының бюджеттеринин чарыгдалдарының функционалдыг бөлүктээшкенин чарыгдалдарының хевирлеринин ады;

4) 4-кү капсырылганы дараазында эдилге-биле бижиир:

«2011 чылда болгаш 2012 база 2013 чылдарның планныг үезинде Ыяап-ла медицина камгаладылганының Тыва республика фондузунун бюджетинин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга 4-кү капсырылга»

2011 чылда болгаш 2012 база 2013 чылдарның планныг үезинде Ыяап-ла медицина камгаладылганының Тыва республика фондузунун бюджетинин бюджеттер аразының трансферттеринин хевиринге ап турар бюджеттеринин акшаландырышкыннарының ХУВААЛДАЗЫ

Бюджеттер аразының трансферттеринин ады	Түнү (мун рубль-биле)		
	2011 чыл	2012 чыл	2013 чыл
1	2	3	4
Бюджеттер аразының трансферттери, шупту ооң иштинде:	2 420 358,7	1 498 037,2	1 476 963,4
Ыяап-ла медицина камгаладылганының Федералдыг фондузунун бюджетинден ап турар акша-хөрөңгилер, шупту ооң иштинде:	957 575,7		
Ыяап-ла медицина камгаладылганының баазалыг программазының иштинге Ыяап-ла медицина камгаладылганының девискээр программазын күүседиринге	319 388,0		
стационар албан черлеринде турар өскүс уругларның болгаш берге амыдырал байдалдарында турар уругларның диспансеризациязын эрттиреринге	5 202,3		
ажылдап турар хамаатыларның немелде диспансеризациязын эрттиреринге	1 858,6		
Медицина дузазының стандарттарын непередир, амбулаторлуг медицина дузазының чедингир болурун бедидер кезээнге Россия Федерациязының субъектилеринин кадык камгалалын чаартыр талазы-биле программаны боттандыраары	152 945,0		
Медицина албан черлеринин материал-техниктиг баазаны быжыглаар кезээнге Россия Федерациязының субъектилеринин кадык камгалалын чаартыр талазы-биле программазын боттандыраары	478 181,8		
Тыва Республиканың республика бюджетинден ап турар акша-хөрөңгилер, шупту ооң иштинде:	1 462 783,0	1 498 037,2	1 476 963,4
ажылдап турар чурттакчыларның Ыяап-ла медицина камгаладылганына	1 363 653,0	1 398 465,2	1 476 963,4
участоктарның терапевт эмчилеринин, участоктарның педиатр эмчилеринин, ниити практика эмчилеринин (өг-бүлө эмчилеринин), эмчилеринин (өг-бүлө эмчилеринин) участок эмчи сестраларының чедирип турары немелде эмчи дузазын көргүзеринин саң-хөө хандырылганына	99 130,0	99 572,0	

»;

2. Бо Хоойлунун дүрүмнери 2011 чылдың январь 1-ден эгелеп тыттып келген хоойлу дүрүм хамаарылгаларына хамаарыштыр тараар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2011 чылдың ноябрь 18 № 1007 ДХ-1

2 чүүл

1. Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Солун болгаш номчукчу

ЧАЛГЫННАЛДЫРЫП ЧОРУУР

«Шын» солуннуң эргим номчукчулары! Бистиң акцияже чагааларыңарны бижип, амы-хууда саналдарыңарны берип турарыңар биске, солун чалгындалдырып, канчаар-даа аажок өөрүнчүг. Чүге дизе журналист кижиниң кол даяныр күжү тыва чону, номчукчулары болгай.

Чалза-даа тургустунуп келдиң эпчок чүүлдер мени бо алды бижиринче албадап-гаа бижээн чамдык автор-холунуң үжүү көңгүс бил-тода номчуттунмас болгудол үжүүн сайгарып, номчуп олурда хүн чартыы эрте анында саазын эвээш бол-ан азы далашканындан ын-е ийикпе, чаңгыс кыдырааш ыңга ийи-үш арынга сыңа үлдери дендии бичии, сымчуур арга чок кылдыр би-ин боор. Ындыг чылдагаан-гаада бижээн чүүлдерниң амдыызы парламентага кирер таваржыр. Оон аңгыда кел-чаларны номчуурга, эгезин-чүлдү кончуг таптыг бижип-рааш, оон көңгүс өске бо-нну киригеш, төңчүзүнде ий сыр дедир демгилеринге ышпас чүүлдер-биле доос-тур. Чижээлээрге, «Сүт-Хөл шаандан тура мөгелер чур-чуг дээн ат-сураглыг мөгө-ү үнген... (дараазында кө-даан, хеп-хенертен) Хекмаа шайны куткаш, аартап иже Ол бажың чанында чадаң ны аажок топтап, сонуур-

гап көргөн...» (чагааның төңчүзүнде) «бистиң республикада парла-ментини эде тургусканын кончуг шын деп бодаар мен...» Мындыг хевирлиг чагаалардан авторнуң херек кырында чүнү чугаалаксааны орта билдинмес. Оон уламындан ук чагааны ажылдаары саадаар болгаш харын-даа солун арынынче үнмейн барып болур. Кандыг-бир кижини эки-бак сөглээн, кудуку деңнелдин домактарын ажылгаан чагааларны солун арынынче үндү-рери чараш эвес дээрзин билер силер.

Хүндүлүг номчукчулар, солун-га үнген чагааларны гонорар акшазын авторларга оон мурнунда чылдарда берип турган болза, амгы үеде бербейн турар дээрзин билип алза чогуур. Чоокта чаа өрээлимге аныяк оол кире халып келгеш, чугаалай-дыр: «Акша хе-реглезш, каш шүлүк чогаадып ал-дым, гонорарын бээр силер бе?». Амгы үеде ындыг акша бербейн турар, дуңмай — деп шынын чугааладым. «Суурже чанар акша хереглеп турарым ол дийин» — дээш, аныяк кижини бүзүрөксевес. Арай боорда тайылбырлап тургаш, үндүр үдээн мен. Демги шүлүктө-

рин база «халас парлатпас мен» дээш алгаш, чоруй барган. Мын-дыг хевирлиг эпчок чүүлдер тур-густунмазы-биле база чагаалары-нар үе-шаанда солунга үнүп турзун деп күзээр болзунарза, үстүнде айыткан чүүлдерге кичээнгеи салыры чугула.

Тыва кижиниң шаандан тура-ла номчуп, халбактанчып келген солун-ла «Шын» болгай. Оон бир хе-речизи — бир айда бистиң редак-цияга, эвээш дизе-ле, чус ажыг ча-гааларның кээп турары. Почта ажылдакчыларының чугаалап тура-ры-биле алырга, республикада «Шын» солуннуң номчукчулары-ның саны улам көвүдөп, баштай-гызынга бодаарга, солун чагыдыл-газы алды катап өскөн болуп тур-ар. Ол бисти улам күш кирип, бурунгаар ажылдаар тура-сорук-тук, күзел-чүткүлдүг болурунче чайгаар албадаптар. Ынчангаш улуг дузаны көргүзүп, кожуунна-рында, хоорайында кандыг хем-чеглер чоруп турарын хүн бүрү медээлеп турар бижикчилеривиске канчаар-даа аажок өөрүп четтир-генивисти илередир-дир бис. Си-лерниң чылыг-чымчак күзээшкин-неринер, бистиң ажылывысты үне-леп, аңаа идегеп чорууруңар бисти, солун ажылдакчыларын, чалгын-налдырып, чон ортузунче улам чоок кирип ажылдаарывысты не-геп турар.

Чагаа килдизи.

«ШЫН» – ЧОННУҢ СОЛУНУ

2012 чылдың бирги чартык чылында «Шын» солуннуң чагыдылгасы Тываның бүгү почта сал-бырларында, «Тывапечать» КХН-ниң киоскиле-ринде бо хүннерде чоруп турар.

Чартык чылда чагыдылга өртээ:

Албан черлеринге болгаш организацияларга — 458,40 рубль.

Хууда чагыдыкчыларга — 436,56 рубль.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге, I, II бөлүктүн инвалидтеринге — 414,72 рубль.

«Тывапечать» КХН-ниң киоскилеринде:

Чартык чылда — 300 рубль.

Үш айда — 150 рубль.

Бир айда — 50 рубль.

«Шын» солунну үезинде чагыдып алырынче чонувусту кыйгырып тур бис.

Санал

ХӨӨМЕЙИМНИ КАГБАС-ЛА МЕН...

Тенсия хандырылганың талазы-биле бистиң публикада кандыг чүүл болуп турарын солуннардан чуп олурарга, бурунгаар базымнар бар, сорулгалар улуг гаш солун-дур. Аңаа хамаарыштыр бодумнуң санал-лымны кирикседим.

8 чылды Тывага Хөөмей чылдыр чарлаан турганын үрүзү кончуг эки билер. Ол Тываның Хөөмейжилер деп улуг каттыжышкын-гузуп, даргазынга Конгар-рисович Ондарны бадылап с. Ам-даа хевээр. Ол үеде чүгле хөөмейден аңгыда, ни сайзырадып, баштайгы зукту эгелээрде, Өвүрдөн гаш, Мөңгүн-Тайга, Бай-аш, Хемчикти куду бадар анныг-даа турдувус. Хөөмейжилерге пенсия тыпсы-дугайында айтырыг ынчан-уп турган чүве. Тыва иш-тенсияны тыпсыры дээрге-сия Федерациязының кол-ойлужудулга актыларынга, оон үндөзилээри албан-даар мен. Чижээ: үрер, цирк артистери дээн ди-о улус 15 чыл ажылдааш, же үне бээр. Хөрек, тыныш арындан улуг күжениш-үндүрүп, кадыкшылынга аар арны чедирип, назынының нда сыгырттып, каргыраалап хөөмейжи кижини чүге же эрте үнүп болбас чүвөл? сия Федерациязының иш-сигоннарны алгаш көөрге, Тываның мал-маганында адарчыларында «бруцеллез»-биле таарымча чок бай-» деп санааш, «малчыннар-офессионал аарыы бруцел-

лез» дээн түннелди база «Тываның хөөмейжилерниң профессионал аарыы бронхит» дээн түннелдерни үндүрүп, Тываның парламенти-зиниң депутаттарыга бадыладып алза кандыгыл деп саналдыг мен. Чүге профессионал аарыы — бронхит деп олур сен деп айтырыг көдүрүп кээри чадавас. Хөөмей-жи бүрүзү бронхиттиг дээрзин эки билер мен. Чүге дээрге кандыг-даа хөөмейжи белен бижидип каан үн-биле эвес, а бодунуң өкпезинден үннү өйлөп үндүрүп турар бол-ганда, боосттаа шедиргиленип, чөдүртүп каап орташ, чоорту хөө-мей-сыгытче кирерин бодумнуң кижимге 70 хире чылдар иштинде шенеп келген мен. Ол талазы-биле № 1 терапия эмнелгезинде пуль-монолог-терапевт Светлана Ырыш-овна болгаш Тываның кадык кам-галал сайыды чораан Опанас Курбаевич Ондар олар-биле хөө-мейжилерге пенсия тыпсып болу-рунун кандыг аргалары барын сайгарып турган болгаш бо сүмени өөренип көөрүн, Дээди Хурал депутаттары, Чазак Даргазының оралакчылары, Кадык камгалал яамызының тускай эртемнигери, эмчилер, эртемденер-биле сүме-лежип тургаш, бир-ле түннелден үндүрерин идегеп артым.

Николай МОНГУШ,
Тываның Улустун хөөмей-жизин.

САКТЫЫШКЫННАРЫМ

Колхоз даргазының даалгазы

Ынчан частың шончалайлар че-чектелип турар үези чүве. Часкы тарылга кидин түлүк. Бистер Ийи-Тал школазының бешки клазынга өөренип турган бис. Клазывыс башкызы — Анай-оол Кыргысович Аракчаа. Шыырак-даа, шыңгы-даа башкы чүве.

Күш-ажыл кичээлин эрттирип, бистерге ак чоорганнар, сырткы хаптары, бичии уругларның кедери чайгы бөртчүгештер дээш, херек-тиг чүүлдерни даарадып өөрет-кенинге ам өөрүүр мен. Эр кижини хирезинде кончуг шевер кижини, чевен кадайлар ында-ла каар. Бир хүн колхоз баштаар черинден тоорук тарыыр даалга алгаш, клазы-выс чоруптувус. Тоорук үрезинин хаптарга куткаш, ийи-ийи кылдыр үлөй тутсуп берген. Каага-даа чарылбас эжим-биле ажылдаар бооп дугурушкаш, мен шөлдүн бажын-дан, эжим адаандан эгеледи. Та-рып чоруп-ла ор мен. А эжим ол-ла черинде олурбушаан хевээр. Өске эштеривис база чергелештир чоруп-ла олур, а чамдыктары доо-зуп, каткы-хөглүү-даа аажок. Мен ша-даа четпейн, эжимге уткужуп келдим. «Тараан тооруң кайыл?» дээримге, оңгарже айытты. Аа, богда, хамык тоорук үрезинин чаң-гыс оңгарда хөөп каапкан болган. Ол дээш эжим-биле маргышкан черивис база бар.

Тууйбу кылчып...

Ынчан суурга тууйбудан ба-жыңнарны болгаш клубту туткан. Өөреникчилерден эгелээш, улуг кижилерге чедир дыка идепкейжи, демниг ажылдап турганын черле утпас мен. Суур адаандан малгаш-ты эккелгеш, янзы-бүрү херек чүүлдерни холааш, улуг оңгарга дөгезин салгаш, сусну куткаш,

аъттар-биле бастырып-ла эгелээр чүве чораан. Кажан болу бээр, тускай кылган хааржакчыгаштарга куткаш, хал-ла эгелээр. Түннелинде тууйбу хевирлери үнүп келир. Бир кижини бир хүнде 70 кезек тууйбу кылыр нормалыг, ону чедип алыр дээш дыка кызып ажылдаар чүве.

Сиген кезилдезинде

Ол чайын сиген дыка үнген. Кезек уруглар Улуг-Алаакка сиген белеткежир дээш чеде берген бис. Аныяктарның хөйүн, хөглүүн, ыр-лажып, кожумактажып турда, ын-дыг-даа артисттер чок. Бистер дыка сонуургап дыңнаар турдувус. Ии, ымыраазын, чүгле дырбанып би-лир, ышталдыр оът салырга-даа, хей.

Бир хүн сиген шөлү элээн ырай бээр, аъттарлыг кижилерге уш-кажып алырын бригадир дааскан. Мени Анатолий акый (ам чок) уш-карып алган. Хенертен хөкпеш дээш ыңай боорга, өзү-баарым үс-тү бээр часкан. Шыдашпайн, ха-лып чораан аъттың кырындан че-же шурай бергеш, кезек харлыга берген чыткан черим база бар. Ол-ла хевээр аътка олурбас апарган мен.

Шиви

олуртулгазынче

Бир чазын арга-арыг ажыл-агы-йының даргазы кезек уругларны Калбак-Хады эдээнге бичии шиви-жигештер олуртур кылдыр шилип алган. Мени бичии дээш албаан, ыглап-ла эгеледим де. Дарганың сеткили чымчак кижини болган, мени кээргээш, шиви олуртурун чөпшээр-ээн. Дыка амыраан мен.

Хой кадарганывыс

Суглуг-Чээнекке Аким Хуурак-ович Чамзының хой кадарып турган үези. Бир хүн эжим-биле чайлагга чеде бердивис. Акым,

чаавам аажок өөрүшкүлүг хүлээп алды. Даартазында хой кадарар ээлчегни биске онаады. Аштанып-чемненип алгаш, хойну кадарып үнүптүвүс. Одарже хойнуң үнери-ниң дүргенин, кижини четпейн баар чыгыы. Шала оожургай бээр, ырак эвесте элче кире бердивис. Кызыл-кадын канчаар ону. Чириин чигеш, үнүп келдивис. Хойларывыс чок, өрү-куду маңашкан, куруг. Кортканывысты канчаар. Өгже ыдып-ла калдывыс. Карак-ла бо, хойлар аалда чедип келген, хөле-геде девээлеп чыдырлар. Ам сеткиливис ажый берген. Өгге кирип келиривиске, чаавам эът дүлүп алган олур. Акым бистиң соовустан кирип келгеш: «Па, ка-дарчы улус ындыг боор бе, хой-ларын каапкаш, каттай бээр. Си-лерни черле кандыглар эвес дээш, дуран-биле көрүп олурдум. Хү-лээнген ажылынга ээ-харыс-ал-галыг болур чоор, моон соңгаар ындыг болбаңар» — деп чагып-сургал калды. Акымның чагыын ам-даа сагып, чурттап чор мен.

Түннел сөс

Ол чылын форма-хеп, ном, кы-дырааш дээш, өөредилгеге херек өске-даа чүүлдерниң өртөөн ын-чаар ажылдап алган бис. Оон бээр хөй-ле чылдар шуужуп, узун орук эрткен. Клазывыс башкызы шагда-ла «кызыл-дустаан». «Дайнам та-рааны кады үлежип, чаңгыс иениң төлдери дег, кады ойнап өзүп кел-ген эжим Калбак-кыс Одекпеновна Ийи-Тал школазының хоочун баш-кыларының бирээзи ол. Эжимниң-даа, мээң-даа кастыктарында ак хырааның им-демдектери дүжүп-кен, кырган-авалар апаргылаан, одаавыстың одун өжүрбейн, бичии уйнуктарывысты өстүрүп, амыр-менди чурттап чор бис.

Ирина БЮРБЮ.

Кызыл хоорай.

ЫНАКШЫЛ-БИЛЕ

Кызыл хоорайның № 29 уруглар садына Иелер хүнүнге тураскааткан байырлалга коллектив чогадыкчы езу-биле белеткенген. Кижизидикчилер башкыларының киржилгези-биле ол садикче барып турар бичии уруглар, оолдар аваларын байырлалче чалааннар.

Байырлал шинчи кирип каастап каан залга уруглар аалчы бооп келген аваларына белеткеп алганы оюн-көргүзүлгелерин, ыры-шүлүүн бараалгадып, ойнап-хөгөп, дыка солун кылдыр байырлааннар. Авазынга ынакшыл, оларны алгачмактаан ырылар, шүлүктөрү уруглар өткүт-тода үнү-биле сагыш-сеткилинден улуг чоргаарал-биле күүсеткеннер. Байырлал аваларның болгаш уругларның езулуг чараш байырлалы болган.

«Ынак, эргим авам» деп темага шүлүктөр номчулгасын уруглар идепкейлиг киришкеннер. Оларны ол дээш башкылары, авалары мактааннар. Чүге дизе бо уруглар садының бичии уруглары болгаш оолдары хоорайның өөредилге назыны четпээн уруглар албан черлеринин аразынга болган уран чүүл талазы-биле янзы-бүрү конкурстарга идепкейлиг кирип, кончуг эки диртип, мактадып турарлар.

Бистиң фотокорреспондентивис Чингис Саая уруглар садының ол байырлалына чораш, уругларны оларның ынак авалары-биле кады тырттырып алган.

Аажок дөмей иешкилер.

Авам мени эргеледип, аргалап каар.

Чассыз оглум Чаан мөге болуп өссү.

Эргим авам, мен база мээң аады чараш-тыр бис бе?

«ЭНЕРГОТУДУГ» кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилел КВАРТИРАЛАРНЫ ТУДУГ КЫЛЫКЧЫЗЫНДАН

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каыттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каыт тууйбу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч. 4 квартал.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дөрбелчин метрде өртээ 34 500 рубльден өрү Каш базым черде быжыг гаражтар бар.

Амгы үеде квартира садып алыры — амгы үең экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр. ОЛ БАЖЫНДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР: тел/факс: (39422) 4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01. Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

СВЕТОФОР ТАВАРЫПКАШ...

Машина башкарып чораан бир хамааты Кызыл хоорайның төп кудумчуларының белдирлеринин бирээзинге турган светофорну ужуз таварткаш, 15 хонуктаан.

Ноябрь 4-те дүнекинин үш шак үезинде «ВМВ» маркалыг автомашинаның чолаачызы Салчак Тока болгаш Бухтуев кудумчуларының белдиринге турган светофорну болгаш орук демдээн ужуз таварткан. Ону ужуз үстүрүпкеш, чолаачы машиназын ол черинге каапкаш, дезип чоруй барган. Кагдыгган машинаны кымны деп тодардыры болгаш оон ээзин тудары ОШАЧКИ ажилдакчыларына берге эвес. Машина башкараар эргезин хавырткан, 29 харлыг аныяк кижжи ону боду мунуп чораан болган.

Эптештирилге судьязының шийтпирин езугаар ол чурум хажыдыкчызын 15 хонукта административтиг хоругдалга олурткан.

Бо чылдың эгезинден тура, орук шимчээшкининин чурумун хажытканы дээш 868 чолаачыга административтиг хемчегни хүлээткен.

Ая БЮРБЮ, ИХЯ-ның ОШАЧКИ эргеле-линиң пропаганда талазы-биле улуг инспектору.

Хеймер дуңмавыстың чырык адынга

Турза — узун, тутса — мөге, топтуг-томаанның, чонунга багы чок, ада-иезинин эргелиг хеймер оглу чораан Сугдур Ак-кысович ОНДАР чырык чер кырынга чурттап чораан болза, 2011 чылдың ноябрь 12-де 40 харлаар турган. 2010 чылдың сентябрь 13 бистиң амыдыралывыста эң-не коргунчуг хүн болган. Бистиң хеймер дуңма-высты буруу чок черге каржы, дерзии өлүрүкчү амы-тынынга четкен. Холу «алдын», эш-өөрзү-рек, кылбас-тутпас ажылы чок, эриг баарлыг, чымчак сеткилдиг хеймер дуңмавысты чоктап чор бис. Шак ол кара хүннү сактып келирге, кижинин баары ажып, карааның чажы чайгаар төктүп келир-дир...

Ачавыс Ак-кыс Лопсанович Ондар «Уру» аржаанын ажиткан, чонунга кончуг буянныг кижжи. Хеймер оглунга эң-не ынак чораан. Дуңмавыс спортка кончуг сонуургалдыг, волейбол — оон эң-не ынак

оюну. Волейбол маргылда каяа-даа болурга, черле чыда бас кижжи, суурунун-даа, кожу нун-даа адын камгалап чор. Улуг өгбелеривистиң чагыг-сө биске артап болбас хоойлу. «Чар-биле эпиг-демниг чурттап Кижиге багай-даа чүүлдү кыл кижилерге бак чүүлдү кылбас деп чагыгларын бодап, сакт сагып, шыдажып чурттап чор б

Дуңмавыстың соон сал артып калган оглу, кызы балыгган сагыш-сеткиливисти аргал чор. Дуңмавыстың 40 харлаанын бүдүүзүнде эш-өөрү, чаңгыскла чылары эжинин чырык адынга раскаадып, волейбол маргылда эш эрттирер дээнин дыңнааш, че ле эпиг-демниг, эрестиг ул дээрзин чугаалажып олурду. Дуңмавыстың чырык овор-хевиз кезээ мөңгедө чүректеривис артар.

Кады төрөөн акылары, угбалары, хөй санныг төрелдер.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң ынак дуңмавыс, эживис, күдээвис Владимир Владимирович ЭГЕРНИ сөөлгү орукче үдешкен дөргүл-төрелдеривиске, эш-өөрүвүсүк ырак-чооктан келген кудаларывыска, Эрзин кожуун чагыргазынга, Эрз суму чагыргазынга, каайлы, айыыл чок чорук албан черлеринге, өр кезээнге, Эрзин кожуунун төп эмнелгезинин ажилдакчыларына өөредилге килдизинге четтиргенивисти илереттивис.

Өөнүн ишти, угбалары, честелери.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru; КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агай — 2-17-09, окулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 7500. Чагыг 137. Номерни парлап дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263

Корр.счет № 30101810500000000735

БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АК «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаа Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелиги «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүккөн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1). Солунда парлаптынган материалдарның авторларының бодалдары редакциянын туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.